

3. Кретчак О.М. Психологічний аналіз професійної діяльності міліціонерів ДСО при МВС України та визначальні умови її удосконалення : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / О.М. Кретчак ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2003. – 160 с.
4. Москаленко А.П. Психологічна модель особистості працівника органів внутрішніх справ / А.П. Москаленко // Соціальна психологія. – 2008. – № 4. – С. 136–143.
5. Яворська Г.Х. Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Г.Х. Яворська ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2006. – 479 с.
6. Андросюк В.Г. Психологія слідчої діяльності : навч. посіб. / В.Г. Андросюк. – К. : Українська академія внутрішніх справ, 1994. – 106 с.
7. Психодиагностические противопоказания к деятельности служащих судов и прокуратуры / С.А. Анисимов, А.С. Гусева, С.Л. Кандыбович и др. – М. : Юрист, 1999. – 86 с.
8. Пелипчук С.М. Педагогічні умови формування суб'єктності майбутніх юристів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : автореф. дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04 / С.М. Пелипчук. – К., 2007. – 23 с.
9. Беркович О.Е. Формирование умений профессионально-правового общения у будущих юристов : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / О.Е. Беркович. – Н. Новгород. – 151 с.

МАМАЄВА О.А.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Для успішного виконання громадської діяльності майбутній вчитель повинен володіти низкою характеристик. У науці вони здобули назву “професійні якості особистості”. Важливим підсумком сучасних досліджень є встановлення того, що громадська діяльність реалізується на базі системи професійних якостей. У процесі освоєння й виконання громадської діяльності психологічні якості поступово професіоналізуються, утворюючи самостійну підструктуру.

Незважаючи на розробку багатьох питань щодо формування професійних якостей майбутніх учителів, досі не приділялося достатньо уваги вивченню професійних якостей, що сприяють ефективному процесу здійснення громадської діяльності з урахуванням комплексу умов ефективності її організації.

Мета статті – визначити сутність поняття “професійні якості майбутніх учителів”, виявити та проаналізувати ті професійні якості, що сприяють ефективному процесу здійснення громадської діяльності.

Проблему формування професійних якостей майбутнього вчителя неможливо вирішити без чіткого уявлення про саму їх сутність. З'ясуємо спочатку, що розуміють під поняттям “професійні якості” та проаналізуємо варіанти наукового розв'язання цієї проблеми.

Питання формування професійних якостей майбутніх учителів науковці досліджують як окремо, так і в контексті вивчення інших педагогічних проблем.

Багато вчених досліджували психологічні засади розвитку особистості вчителя (Б. Ананьєв, І. Бех, В. Богословський, О. Бодальов, Л. Божович, І. Зимня, Е. Зеєр, Н. Кузьмін, Ю. Кулюткін, О. Леонтєв, Г. Сухобська та ін.), теоретичні засади формування професійних якостей майбутніх учителів (Ф. Гоноболін, В. Гриньова, І. Зязюн, А. Маркова, В. Серіков, В. Сластьонін, О. Щербаков та інші), проблеми розвитку

професійно-особистісних якостей учителів у системі післядипломної освіти (В. Вітюк), педагогічні умови формування окремих професійних якостей педагогів (О. Гура, М. Ткаченко).

Б. Ананьєв за результатами анкетування студентів та вчителів початкової школи виділив найбільш суттєві якості, необхідні вчителю у професійній діяльності, якими виявилися загальний розвиток, широкий науковий кругозір, активне ставлення до предмета, яке спонукає учнів до сумлінного навчання, індивідуальний підхід, справедлива оцінка роботи учнів, комунікабельність.

Вагомий внесок у виявлення та обґрунтування професійних якостей, необхідних вчителю, зробили Ф. Гоноболін, А. Щербаков, Є. Осовський, Ю. Алфьоров.

На сучасному етапі продовжується активна розробка питань, пов'язаних із формуванням професійних якостей майбутнього вчителя в контексті педагогічного професіоналізму (В. Гриньова, Н. Гузій, Л. Кондрашова, І. Лушников, А. Маркова, Т. Марина); професійної компетентності вчителя (О. Антонова, О. Дубасенюк, М. Євтух, Н. Кузьміна, Н. Ничкало, О. Овчарук, А. Реан, М. Розов); педагогічної (професійної) майстерності (І. Зязюн, В. Семіченко, А. Щербаков, Є. Барбіна, Г. Хозяїнов); педагогічних цінностей (Є. Бондаревська, І. Ісаєв); професійним вихованням майбутніх учителів (Є. Белозерцев, Б. Вульф, С. Вершловський, М. Дяченко, М. Ларина, А. Репринцев) [5, с. 60–64].

А. Карпов тлумачить професійні якості, як індивідуальні властивості суб'єкта діяльності, що необхідні й достатні для її реалізації на нормативно заданому рівні і які значущо й позитивно корелюють хоча б з одним (або декількома) її основними результативними параметрами – якістю, продуктивністю, надійністю [3].

А. Маркова вважає, що професійні якості, з одного боку, є передумовою професійної діяльності, а з іншого – вони самі удосконалюються, шліфуються в ході діяльності, будучи її новоутворенням [4].

Професійні якості – це окремі динамічні риси особистості, окремі психічні і психомоторні властивості (виражені рівнем розвитку відповідних психічних і психомоторних процесів), а також фізичні якості, які відповідають вимогам певної професії й сприяють успішному оволодінню цією професією.

Є. Климов визначає професійні якості як особистісні якості, “котрі забезпечують успішну взаємодію між людьми, розуміння людей та ефективний вплив на них, встановлення контактів, організацію сумісних дій”.

Ю. Бабанський запропонував такий розподіл професійних якостей майбутнього вчителя:

1) особистісні якості, до яких належить потреба працювати з дітьми, ідейно-політичний і культурний світогляд, наполегливість у роботі, педагогічна спрямованість, мобільність, почуття нового, педагогічний такт, вимогливість до себе та до інших;

2) якості, необхідні для здійснення навчальної діяльності;

3) якості, що реалізуються у процесі виховної діяльності [1, с. 91–94].

Інший підхід до класифікації професійних якостей майбутніх учителів запропонувала В. Гриньова, яка вивчала професійні якості майбутніх учителів як складовий компонент їх педагогічної культури та необхідну умову ефективної професійної діяльності. На її думку, вчитель повинен піклуватися не про те, які саме якості й особливості він прагне розвинути у вихованця, а про те, як їх виявити саме в себе відносно нього.

Отже, спочатку вчителеві треба сформувати ці якості в собі, а потім вже стати прикладом для вихованця.

Виділені професійні якості та особливості майбутнього вчителя В. Гриньова розподілила на такі чотири блоки:

1) охоплює такі професійно-спрямовані параметри, як любов до дітей, любов до професії, відданість професії, відповідальність, обов'язок, чесність, тактовність, ввічливість, авторитетність, виваженість та імідж;

2) включає інтелектуальні параметри: гнучкість, варіативність, самостійність, критичність та продуктивність мислення, ерудиція, хороша пам'ять, дотепність, володіння усною та письмовою мовою;

3) містить індивідуально-психологічні якості, необхідні в учительській діяльності, такі як стриманість, вимогливість, врівноваженість, толерантність, воля, готовність до самовдосконалення;

4) складається з таких екстравертивних якостей, як повага до людини, комунікативність, доброзичливість, милосердя, співчуття, справедливість, альтруїзм та емпатійність [2, с. 80–81].

Ця класифікація є, на наш погляд, досить вдалою, оскільки вона враховує різнопланові властивості, притаманні майбутньому вчителю, включаючи як його професійні, так і особистісні якості, які, у свою чергу, сприяють ефективному процесу здійснення громадської діяльності.

Ми вважаємо, що така систематизація може слугувати основою для створення системи формування професійних якостей майбутнього вчителя як орієнтира його професійної підготовки.

Вважаємо за потрібне виділити такі професійні якості майбутніх учителів, які сприяють забезпеченню ефективного процесу здійснення громадської діяльності:

- морально-етичні якості;
- інформаційно-когнітивні;
- організаційно-комунікативні;
- аналітико-рефлексивні.

Морально-етичні якості формуються у процесі морального виховання молоді, яке є однією з найважливіших складових формування різнобічно розвинутої особистості. Основний його зміст – цілеспрямоване формування моральної свідомості, розвиток моральних почуттів і ставлень, виховання звичок моральної поведінки.

Виділяємо також морально-етичні якості, на які слід звернути увагу при формуванні взаємовідносин учасників громадської діяльності:

- колективізм – організованість, дисциплінованість, товарицькість;
- принциповість – повага до думки інших, вміння відстоювати свою позицію;

- доброзичливість – природний людський стан, який асоціюється з такими почуттями, як доброта, чуйність, сердечність;
- відкритість – бажання співпрацювати, співробітництво, готовність іти назустріч вимогам, бажанням і потребам інших.

Моральне становлення особистості ґрунтується не лише на вимогах, а й на знанні відповідних зразків і зіставленні своїх дій і вчинків з ними, з оцінкою. Цей внутрішній процес приводить до утворення оцінних відносин, що формуються у зв'язку з етичними, юридичними й іншими критеріями вчинків і переживань людини.

Важливим компонентом у процесі здійснення громадської діяльності майбутнього вчителя, як зазначають сучасні психологи і педагоги, є рефлексія. Орієнтація на рефлексію допомагає вчителю, на думку багатьох дослідників (Ю. Бабаян, В. Вульфів, В. Гриньова, Г. Дегтяр, Л. Карамушка, С. Максименко, В. Семиченко та інші), знайти своє професійне обличчя, здійснювати самоаналіз, самооцінку, підвищувати рівень самоорганізації у процесі професійного становлення і розвитку. Зважаючи на це, цілком виправданим, на нашу думку, є виділення в системі формування професійних якостей майбутнього вчителя рефлексивного компонента.

До аналітико-рефлексивних якостей майбутніх учителів зараховуємо:

- аналіз основи власної діяльності (ціннісні, світоглядні, професійно-позиційні);
- співвідношення задуму і його реалізацію;
- прогнозування на основі екстраполяції наслідків своїх дій і вчинків.

Отже, рефлексивний компонент передбачає сформованість у майбутнього вчителя вмінь і навичок, що зумовлюють успішність громадсько-політичної та професійно-виховної діяльності.

Показником рефлексивного компонента в структурі готовності до громадської діяльності є сформованість рефлексивної позиції (характер оцінки себе як суб'єкта громадської діяльності).

Інформаційно-когнітивний компонент об'єднує сукупність знань майбутніх учителів про суть і специфіку громадської діяльності, її види та ознаки, особливості реалізації, а також комплекс умінь і навичок із застосуванням у громадській діяльності. Цей компонент є результатом пізнавальної діяльності. Його характеризують обсяг знань (глибина, системність), стиль мислення, сформованість умінь і навичок майбутнього вчителя.

Реалізація когнітивного компонента особистісної готовності майбутніх учителів до громадської діяльності означає для нього необхідність професійно самовизначитись, тобто усвідомити норми, модель своєї професії і відповідно оцінити свої можливості.

Організаційні якості – це якості, що впливають на людей з метою успішного вирішення ними певних завдань, уміння оперативно розбиратися в ситуаціях, що склалися, вміння спрямовувати взаємодію людей у необхідне річизце. На нашу думку, найбільш результативними засобами розв'язання вищезазначеної проблеми є висококваліфікована, послідовна,

систематична діяльність усього колективу і своєчасна, ефективна організація громадської діяльності [6].

Студентське самоврядування у вищому закладі освіти як один із видів громадської діяльності функціонує з метою забезпечення виконання студентами своїх обов'язків та захисту їх прав і сприяє гармонійному розвитку особистості студента, формуванню в нього навичок майбутнього організатора, керівника.

Отже, організаційно-комунікативні якості:

- сприяють включенню суб'єктів громадської діяльності, спільноти, населення в процес соціального виховання, спільної праці і відпочинку, ділові та особисті контакти, налагоджує контакти між учасниками;
- формують демократичну систему відносин у громадському середовищі, а також у відносинах студентів і викладачів;
- будують відносини з майбутніми вчителями на основі діалогу, співробітництва.

Організаційно-комунікативні якості слугують не тільки організації проведення громадської діяльності, а й самоорганізації діяльності учасника, забезпеченню позитивних взаємовідносин між учасниками, формуванню активної професійної позиції та виявленню активності під час виконання громадських доручень.

Висновки. Огляд наукових праць засвідчує, що формування особистості майбутніх учителів у процесі громадської діяльності проводиться за кількома напрямками: розвиваються необхідні професійні здібності; вдосконалюються, “професіоналізуються” психічні процеси, досвід; підвищується почуття обов'язку, відповідальність за успіх громадської діяльності, окреслюється індивідуальність студента; формуються професійні якості; збільшується змістовна частка самовиховання студента у формуванні якостей, досвіду, необхідних йому як майбутньому спеціалістові; зростає професійна самостійність і готовність до майбутньої практичної роботи.

На основі аналізу позицій учених щодо категорії “професійні якості” вироблено власне бачення цього поняття. Під професійними якостями ми розуміємо низку важливих якостей майбутніх учителів, які сприяють успішному виконанню громадської діяльності, ефективному розв'язанню громадських завдань, особистісно-професійному зростанню й удосконаленню.

Література

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения. Общедагогический аспект / Ю.К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1977. – 254 с.
2. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / В.М. Гриньова. – Х. : Основа, 1998. – 300 с.
3. Карпов А.В. Психология принятия управленческих решений / А.В. Карпов ; [под ред. В.Д. Шарикова]. – М. : Юристъ, 1998.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Знание, 1996.
5. Психолого-педагогические проблемы трудового воспитания, обучения и профориентации школьников (“Круглый стол”) // Вопросы психологии. – 1985. – № 6. – С. 63–64.
6. Соціально-психологічні проблеми організаторської діяльності // Соціальна психологія. – 2006. – № 1 (15). – С. 179–180.